

สันติศึกษา : มรรคาสู่สันติภาพ

Peace Education : the path way to peace

ดร.ขันทอง วัฒนประดิษฐ์

Dr. Khantong Wattanapradith

อาจารย์ประจำหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาสันติศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Doi: 10.14456/jmcpupeace.2016.27

บทคัดย่อ

บทความนี้ มุ่งสะท้อนให้เห็นถึงหลักคิดสำคัญในการเปิดโลกแห่งการเรียนรู้บนวิถีแห่งพุทธ ที่ช่วยจรรโลงโลกสังคมให้เกิดสันติภาพ ด้วยการจัดการกระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทยให้เป็นสัมมาสิกขา ทำให้ผู้เรียนเกิดความเห็นอกในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม สามารถเผชิญกับปัญหาความขัดแย้งตามสมมุติโลกได้อย่างมี สติ ชันติ และเข้าถึงสันติภายใน ผู้เขียนนำเสนอ 5 กฎทอง บันไดแห่งการเรียนรู้ ที่สำคัญและเป็นเป้าหมายของการศึกษาเพื่อสันติภาพ คือ 1) รักษาศีล 5 ด้วยหลัก หมั่นเติม หมั่นรด หมั่นตอกย้ำ 2) เรียนรู้เป็นผู้ให้ ด้วยการปลูกฝังการเสียสละแบ่งปัน การใช้วาจา การทำประโยชน์ การไม่ถือตนข่มท่าน 3) เรียนรู้จักกลมกลืนใจแห่งความรัก คือ รักตนเองเพื่อแบ่งปันรักให้ผู้อื่น ด้วยวิปัสสนาภาวนาและสวดมนต์ภาวนา 4) ปรับเปลี่ยนการใช้ชีวิตที่พอเพียง 5) การรู้จักวางใจ เรียนรู้ให้อภัย

คำสำคัญ : สันติ, ศึกษา, มรรคา, สันติภาพ

Abstract

This article aims to reflect the main idea is to open the world to learn the ways of the Buddha. To help sustain the social peace with Samma Sika learning process in Thai society. Keep learners were seen in the adoption of knowledge in good live. Can be face conflicts as putative world has consciously

tolerance and peace. Author Presents five golden rules ladder of learning. And is a major goal of education for peace are : 1) The Five Precept 2) Learning Providers 3) Nurture breath of love 4) Modifying life with sufficient 5) Learning about trust and forgiveness.

Key words : Peace, Education, Path way, Peace.

สันติภาพกับการศึกษา

พุทธศาสนา คือการศึกษาเพื่อสันติภาพ เป็นวลีทองของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ที่กล่าวไว้ในหนังสือ การศึกษาเพื่อสันติภาพ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2538 : 4) ที่ต้องหยิบยกประเด็นนี้เป็นจุดเริ่มต้นในการชวนให้ผู้อ่านคิดตาม คือ การศึกษา ความหมายที่แท้จริง คือ อะไร เกี่ยวข้องอย่างไรกับการสร้างสันติภาพโลก และการศึกษาในสังคมไทยทุกวันนี้เราไปถึงจุดหมายที่แท้จริงหรือไม่ คำว่า “การศึกษา” ท่านพระพุทธานุสสิขุ (อินทปญฺโญ) ได้เมตตาให้นิยามไว้ คือ “สิ่งซึ่งทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง เพื่อมนุษย์ได้ถึงสิ่งที่ดีที่สุดในทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา” (พุทธานุสสิขุ (อินทปญฺโญ), 2549 : 14) และได้ขยายความถึงนัยนี้ว่า ความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง คือ ความรู้ที่ทำให้เกิดประโยชน์ ปราศจากโทษอย่างเดียว เพื่อมนุษย์ได้สิ่งที่ดีที่สุด คำว่า ที่สุด นั้นขึ้นอยู่กับสติปัญญาที่จะต้องค่อยๆ เรียนรู้สิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตคืออะไร จนกว่าจะเข้าสิ่งที่ดีที่สุดในทางศาสนา คือ ไม่มีเกิดไม่มีตาย (พระนิพพาน) ซึ่งกว่าจะถึงจุดนี้ มนุษย์จำเป็นต้องอาศัยวิวัฒนาการเรียนรู้ตั้งแต่เกิดจนตาย ในขณะที่นักคิดฝากโลกตะวันตก ยัง ยักส์ รูสโซ (Jean Jacques Rousseau) ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า การศึกษา คือ การปรับปรุงคนให้เหมาะกับโอกาสและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป กล่าวคือ การนำความสามารถในตัวบุคคลมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ซึ่งเป็นไปในทางเดียวกับ โจฮัน เฟรดเดอริค แฮร์บาร์ต (John Friedrich Herbart) กล่าวว่า การศึกษาคือ การทำพลเมืองให้มีความประพฤติดี และมีอุปนิสัยที่ดีงาม และการศึกษาในทัศนะของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้หลายความหมาย คือ การศึกษาไม่ใช่เตรียมตัวเพื่อชีวิต, เป็นความเจริญงอกงาม, เป็นความกระบวนกรทางสังคม, เป็นการสร้างประสบการณ์แก่ชีวิต (วรนุช ตุนทกิจ, 2559 : ออนไลน์) จะเห็นได้ว่า การศึกษาที่แท้จริงสำหรับผู้รู้ มิใช่เป็นการศึกษาเพื่อนำมาประกอบเลี้ยงชีพ เป็นไปเพื่อประโยชน์ของตนโดยไม่ได้สนใจว่าจะทำลายประโยชน์ผู้อื่น หรือทำลายสิ่งแวดล้อม แต่เป็นไปเพื่อพัฒนาให้มนุษย์เกิดการ

เรียนรู้และดำเนินชีวิตที่มีความก้าวหน้าในทางที่ติงามทั้งวิชาและจรณะ เป็นผู้มีความรู้ที่สร้างสรรค์ประโยชน์ต่อโลกและประพฤติปฏิบัติดีสมกับการเกิดมาเป็นมนุษย์ ที่แปลว่า ผู้ที่มีใจสูง

หากแต่ การศึกษาในยุคปัจจุบัน กลับพบว่า แม้คนไทยจะมีการศึกษาสูงขึ้น ประชาชนอ่านออกเขียนได้เพราะการศึกษาภาคบังคับของรัฐบาล แต่ในทางกลับกัน การศึกษาที่สูงกลับไม่นำพาให้คนในสังคมได้พานพบกับความสุขหรือความสงบภายในจิตใจ ดังคำกล่าวของท่านพุทธทาสภิกขุ ว่า “ยิ่งเรียนยิ่งไม่รู้ ยิ่งศึกษายิ่งไม่เข้าใจ ยิ่งเรียนยิ่งหลงยาเสพติด ยิ่งเรียนก็ยิ่งบ้ากาม ยิ่งเรียนก็ยิ่งไม่มีสถาบันการศึกษาแห่งผู้มีบุญคุณ ยิ่งเรียนยิ่งหลบลู่สถาบันศักดิ์สิทธิ์ ยิ่งเรียนยิ่งเจริญด้วยอบายมุข และยิ่งเรียนยิ่งเห็นกงจักรเป็นดอกบัว” (พุทธทาสภิกขุ (อินทปัญโญ), 2549 : 2-5) คำกล่าวนี สะท้อนความจริงปัญหาความรุนแรงในสังคมไทย เช่น วัยรุ่นติดยาเสพติด อัตราการหย่าร้างที่สูงขึ้นสถาบันครอบครัวเริ่มสั่นคลอนเพราะไม่เห็นความสำคัญในการกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ การดื่มสุราทำลายสุขภาพและสร้างความเดือดร้อนให้สังคม ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย ปัญหาสภาพแวดล้อมที่เป็นมลพิษ เป็นต้น ทั้งนี้เป็นเพราะการศึกษาปัจจุบันมิได้ดำเนินไปในทางที่เป็นจุดหมายที่แท้จริง แต่เป็นการศึกษาที่วิ่งตามกิเลส ที่คอยจูงใจให้แสวงหาความชอบธรรมและประโยชน์ให้กับตนเองหรือพวกพ้องของตนเองเต็มไปด้วย ตัณหา มานะ และทิฏฐิ ซึ่งเป็นตัวนำพามนุษย์แสดงบทบาทต่างๆ มากมายที่โลกเรียกว่าขาดสันติภาพ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2538 : 19) ทำให้คำว่าสันติภาพหรือภาพแห่งความสุขสงบในสังคมไทยยิ่งลางเลือน

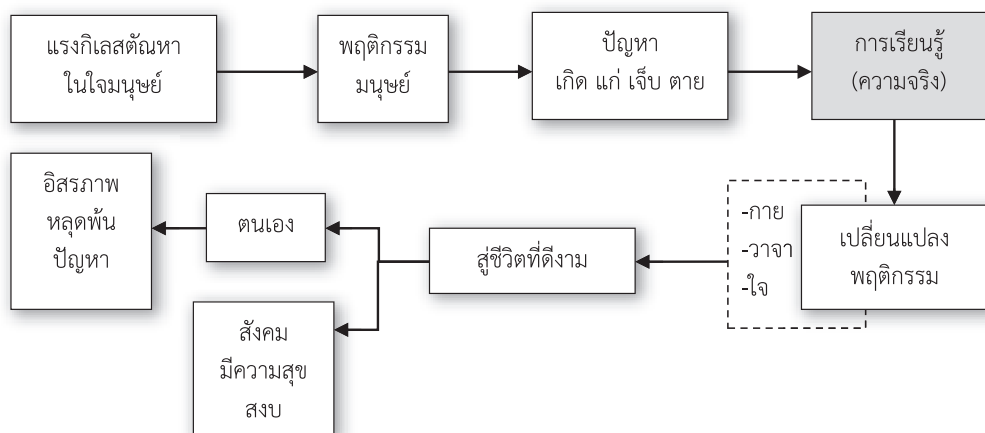
ที่ผู้เขียนกล่าวเช่นนี้ เป็นเพราะผู้เขียนเห็นด้วยกับคำกล่าวของท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ว่า สันติภาพ มิใช่มีความหมายแค่นี้เพียง ภาพที่ปราศจากสงครามและความรุนแรง ปราศจากการรบราฆ่าฟัน ตามความหมายทุกๆ ไป แต่คำว่า สันติภาพ ประกอบมาจากคำบาลีว่า “สันติ” บวก “ภาวะ” คำว่า ภาวะ แปลว่า เป็นเมื่อแปลงเป็นไทย หมายถึง ภาพ สำหรับสันติ แปลว่า ความสงบเป็นไฉนของพระนิพพาน ดังพุทธพจน์ว่า “นตถิ สนติ ปริ สุขํ” สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี และ “นิพพานํ ปริ สุขํ” นิพพานเป็นบรมสุขหรือเป็นสุขอย่างยิ่ง กล่าวคือ สันติก็คือนิพพาน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2538 : 4) ดังนั้น สันติภาพในทางพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องของการเข้าถึงพระนิพพาน ซึ่งหากสังคมมีความเข้าใจเรื่องสันติภาพในหุตหมายนี้ ย่อมจะทำให้สังคมนั้นปราศจากการเบียดเบียนเป็นสังคมที่พึงปรารถนา สามารถกล่าวได้ว่าเป็นสังคมที่มีสันติภาพที่แท้จริง เพราะคนในสังคมมีสันติในจิตใจ และไม่ต้องร้องหาคำว่าสิทธิมนุษยชน เนื่องจากในสังคมเรียนรู้ที่จะเคารพและ

ปรารถนาดีต่อกัน เหล่านี้อาจดูเหมือนเป็นสังคมในอุดมคติหากปราศจากเครื่องมือที่จะนำพาไปถึง และเครื่องมือที่ว่านี้คือ ข้อปฏิบัติในพระพุทธศาสนา เรียกว่า สิกขา ที่แปลว่า การศึกษา, การสำเหนียก, ข้อที่จะต้องศึกษา, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรม มี 3 อย่างคือ 1) อธิศีลสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องศีล 2) อธิจิตตสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องจิต 3) อธิปัญญาสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องปัญญา รวมเรียกว่า ไตรสิกขา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546 : 285) เป็นการศึกษาเพื่อการดำเนินชีวิตที่ติงามด้วยมรรคมืองค์ 8 ดังพุทธพจน์มีว่า “ในมรรคมืองค์ 8 ซึ่งเป็นพรหมจรรย์ เพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนดเพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน รวมลงในไตรสิกขา อันประกอบด้วย **ศีล** คือ สัมมาวาจา (เจรจาชอบ), สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ), สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) **สมาธิ** คือ สัมมาวายามะ (พยายามชอบ), สัมมาสติ (ระลึกชอบ), สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) และปัญญา คือ สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ), สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย : เล่ม 12 ข้อ 462 หน้า 502-503)

สำหรับหลักประพจน์ปฏิบัติทั้ง ๘ ประการ สัมมาทิฏฐิ หรือ ความเห็นชอบ เป็นหัวใจสำคัญและเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการเรียนรู้ในทางพระพุทธศาสนา สัมมาทิฏฐิสูตร พระสารีบุตรแสดงเกี่ยวกับสัมมาทิฏฐิ ไว้ดังนี้ 1) รู้ชัดอกุศล ได้แก่ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพจน์ผิดในกาม การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดเพื่อเจ้อ การเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่นการคิดปองร้ายผู้อื่น มิจฉาทิฏฐิ เป็นอกุศล ส่วนสาเหตุรากเหง้าของอกุศล มาจาก โลภะ (ความโลภ) โทสะ (ความคิดประทุษร้าย) โมหะ (ความหลง) 2) รู้ชัดกุศล ได้แก่ เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์ เจตนางดเว้นจากการประพจน์ผิดในกาม เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนางดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้อ การไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น การไม่ปองร้ายผู้อื่น สัมมาทิฏฐิ เป็นกุศล ส่วนสาเหตุรากเหง้าแห่งกุศล มาจาก อโลภะ (ความไม่โลภ) อโทสะ (ความไม่คิดประทุษร้าย) โมหะ (ความไม่หลง) ผู้ที่มีปกติพิจารณาเช่นนี้ได้ชื่อว่ามีสัมมาทิฏฐิ มีความเห็นตรงอันเป็นหนทางเข้าสู่พระนิพพาน (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย : เล่ม 12 ข้อ 89 หน้า 81-85) กล่าวได้อีกนัยหนึ่งคือ บุคคลใดเมื่อมีสัมมาทิฏฐิแล้วย่อมมีชีวิตที่เป็นไปเพื่อการไม่เบียดเบียน การไม่ทำร้าย การเคารพผู้อื่น ลดความเห็นแก่ตัวจนถึงขั้นไม่มีตัวไม่ตน จิตเป็นอิสระจากความโลภ ความโกรธ ความหลง และเพื่อให่มนุษย์ได้เข้าถึงสิ่งนี้ อย่างค่อยเป็นค่อยไป สัมมาทิฏฐิ ในพระพุทธศาสนาจึงมีสองอย่าง คือ โลกียะสัมมาทิฏฐิ เป็นเรื่องของการสอนในขณะที่ยังมีตัวตนยังยึดถือตัวกูของกู สิ่งที่มีมนุษย์ควรยึดถือ คือ

การทำบุญให้ทาน คุณบิดามารดามี โลกนี้มีโลกหน้ามี หรือการเชื่อในบุญบาป นรกสวรรค์ เป็นต้น และ โลกุตตระสัมมาทิฎฐิ คือ การรู้ในขั้นที่มองเห็น ความทุกข์ อะไรเป็นเหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และทางที่ทำให้เข้าถึงการดับทุกข์ (พุทธทาสภิกขุ (อินทปญโญ), 2549 : 131) เบื้องต้น โลกียะสัมมาทิฎฐิ ถือว่าเป็นประตูก้าวแรกที่จรโลงโลกให้น่าอยู่ด้วยการสร้างความดีงามให้กับชีวิตตนและรักผู้อื่น และเรียนรู้ที่จะสลัดสิ่งสมมุติเหล่านั้นเพื่อให้ตนเองพ้นจากทุกข์

กล่าวได้ว่า แนวคิดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา มีมุมมองจากพื้นฐานเรื่องการเกิดของมนุษย์เป็นความทุกข์ นอกเหนือจากที่มนุษย์จะต้องเผชิญปัญหาการแก่ การเจ็บ และการตาย ซึ่งเป็นปัญหาพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนต้องเผชิญ ดังนั้น การเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาจึงเริ่มจากทำอะไรที่มนุษย์จะออกจากปัญหาเหล่านี้ เป็นการเรียนรู้ปัญหาจากชีวิตจริง และเมื่อต้องมีชีวิตอยู่มนุษย์จะดำเนินชีวิตอย่างไร หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเชื่อว่าสิ่งที่บ่งการให้มนุษย์ดีหรือเลว นั้น มาจากกิเลส ตัณหา และอุปาทานในตัวมนุษย์เอง แต่มนุษย์ก็มีศักยภาพเรียนรู้และมีพลังอำนาจในตนเองที่จะเอาชนะสิ่งเหล่านั้นได้ ดังนั้น มนุษย์จึงเรียนรู้ที่จะนำพาชีวิตตนเองไปในสิ่งที่ดีงาม และสามารถที่จะหลุดพ้นอำนาจกระแสนกิเลสในตนและหลุดพ้นจากอำนาจกระแสนกิเลสโลกหรือสิ่งแวดล้อมภายนอกได้ มีชีวิตที่อิสระและสามารถหลุดจากความทุกข์ทั้งปวง

แผนภูมิ 1 แสดงจุดหมายการเรียนรู้ตามหลักพระพุทธศาสนา (ชั้นทอง วัฒนธรรมประดิษฐ์, 2556 : 69-70)

เห็นได้ว่า การเรียนรู้ในพระพุทธศาสนามีจุดหมายชัดเจนที่จะพัฒนาคนในด้านของการดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีงาม ซึ่งสะท้อนออกมาทางพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ ที่ดีงามเป็นไปเพื่อขัดเกลากิเลสตัณหาในจิตใจตนเอง นอกจากจะทำให้ตนเองพบกับความสุขที่ไม่ต้องพึ่งพิงปัจจัยภายนอกแล้ว ยังทำให้การปฏิบัติต่อกันในสังคมเป็นไปอย่างเรียบร้อยเกิดสันติสุขสงบ จุดหมายที่แท้จริงของการเรียนรู้มิใช่เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม (ที่ค่อนข้างถาวร) แต่ท้ายที่สุดควรมุ่งหมายที่จะทำให้มีปัญญาเรียนรู้ที่จะไม่เบียดเบียนทำร้ายตนเองหรือผู้อื่น เป็นการเรียนรู้พัฒนาจิตใจเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาที่จะพาตนให้พ้นจากสภาพที่ตกอยู่ภายใต้กระแสกิเลสโลก นำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ดีงามมีความสุข เป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อตนเองและสังคมหรือสิ่งแวดล้อม สมดังเจตจำนงหมายของพระพุทธองค์ในการเผยแผ่ศาสนา คือ พุทธชน หิตาย พุทธชนสุขาย โลกานุกมปาย แปลว่า เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่คนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และนั่นเป็นเครื่องยืนยันว่า พระพุทธ-ศาสนา คือการศึกษาเพื่อสันติภาพ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้สนใจศึกษาสามารถนำไปเป็นแนวทางในการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษา ผู้เขียนได้นำเสนอ กฎทอง 5 ข้อ อันเป็นบันไดที่นำไปสู่การเรียนรู้เพื่อสันติภาพที่ทั้งตัวผู้สอนและผู้เรียนพึงศึกษาปฏิบัติ

5 กฎทอง บันไดแห่งการเรียนรู้เพื่อสันติภาพ

คำสั่งสอนที่พระพุทธทรงแสดงไว้เพื่อเป็นหลักในการปฏิบัติรวมอยู่ในพระโอวาทปาฏิโมกข์ว่า “การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้วนี้คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ความอดทน คือ ความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น ความสำรวมในปาติโมกข์ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด การประกอบความเพียรในอธิจิต นี้คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย : เล่ม 25 ข้อ 183-185 หน้า 90-91) กล่าวได้ว่า เป็นคำสอนที่ครอบคลุมเรื่องที่จำเป็นที่มนุษย์พึงเรียนรู้และศึกษาเพื่อนำมาตนเองและสังคมไปสู่การมีสันติภาพ ผู้เขียนน้อมนำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าตามสติปัญญาของผู้เขียนและประสบการณ์ในการสอน นำเสนอและแบ่งปันความคิด ในการวางแนวทางการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เข้าถึงการมีสันติภาพที่แท้จริงและสามารถพัฒนาผู้เรียนให้เข้าถึงสันติสุขในจิตใจ เรียกว่า 5 กฎทอง บันไดแห่งการเรียนรู้เพื่อสันติภาพ

บันไดขั้นที่ 1 รักษาศีล 5 : เป็นหลักสากลที่เป็นพื้นฐานของการประพฤติปฏิบัติที่ทำให้สังคมมนุษย์อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็น หลักประพจน์มาตรฐานอย่างต่ำที่สุดของมนุษย์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552 : 772) เป็นหลักของการประพฤติปฏิบัติของผู้ที่ได้ชื่อว่า อุบาสก อุบาสิกา (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย : เล่ม 22 ข้อ 197 หน้า 200) ธรรมดาคำสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่องศีล 5 ทรงเน้นเรื่องของการไม่เบียดเบียนกันและกัน ให้ระลึกถึงจิตใจผู้อื่นต่างมีความรู้สึกเฉกเช่นเดียวกับตัวเรา ในทัศนะของผู้เขียน การที่สังคมจะมีสันติภาพ ภาพแรกที่เราเห็นได้ชัดว่าสังคมนั้น มีสันติภาพแท้จริงหรือไม่ คือ การไม่เบียดเบียนของคนในสังคม การไม่ทำร้าย การไม่ทำลายผู้อื่น ซึ่งหากคนในสังคมต่างก็รักษาศีล 5 เบื้องต้นสังคมนั้นเข้าถึงความสงบและมีสันติสุข และเป็นหลักปฏิบัติในโอวาทปาฏิโมกข์ ที่สอนให้ละอกุศล หรือความไม่ดีงามทั้งปวง เบื้องต้นที่มนุษย์พึงละ คือ ละการเบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งรวมอยู่ในศีลข้อ 1-4 คือ ไม่ประทุษร้ายในชีวิต ทรมานผู้อื่น ของรักของผู้อื่น และการกล่าวเท็จ แต่ยังคงครอบคลุมถึงการละที่จะเบียดเบียนตนเองโดยไม่เต็มสุราที่เป็นเหตุให้บั่นทอนตนเอง และเป็นเหตุแห่งความประมาท สังคมที่วุ่นวายและนับวันยิ่งห่างไกลความสงบนี้ เป็นเพราะเราไม่รักษาศีล 5 ทำให้คนในสังคมต่างก็หวาดระแวงซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งศีลข้อที่ 4 คือ การกล่าวเท็จนับว่าเป็นมูลเหตุแห่งความขัดแย้ง ทำลายสัมพันธภาพที่ดีต่อกันระหว่างสามีภรรยา เพื่อน ผู้ร่วมงาน แต่ก็อาจมีผู้แย้งว่า บางเรื่องหากพูดความจริงก็อาจเป็นเหตุนำไปสู่ความขัดแย้งได้ ดังนั้น เรื่องนี้ต้องอาศัยปัญญาของบุคคลในการรู้จักเจรจา แต่อย่างไรก็ตามผู้เขียนยังเชื่อมั่นในสอนของพระพุทธเจ้า คือ ให้พิจารณาเจตนาเป็นสำคัญ

นอกจากที่จะไม่กล่าวเท็จแล้ว ในโอวาทปาฏิโมกข์ ยังชี้ให้เห็นถึงการไม่ใช้วาจาทำร้ายที่นับว่าเป็นประเด็นสำคัญ เพราะสังคมไทยทุกวันสร้างวาทกรรมที่เป็นมิถิลาปฏิญญา เป็นวาทกรรมด้านมืด ที่แม้จะมีคำพูดที่สุภาพแต่ก็เป็นเปลือกห่อหุ้มอาวุธที่คอยทำร้ายทิ่มแทงกันเป็นดาบที่หมกอยู่ในจิวร และนั่นเป็นรอยแตกร้าวในสังคมไทยที่นำไปสู่การไม่รับฟังซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ การจะนำศีล 5 มาสู่การจัดกระบวนการเรียนรู้ นั้น ตามหลักพุทธธรรมการประพฤติปฏิบัติในระดับศีล 5 นั้น ศรัทธา เป็นองค์ธรรมที่สำคัญ เกื้อกูล ทำให้คนมีหลักตั้งตัวเป็นกำลังเหนียวรั้ง และต้านทานปะทะไม่ยอมต่อสิ่งชักจูงล่อเร้าเข้ายวนให้ทำความชั่ว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552 : 649) ศรัทธาในที่นี้ หมายถึง อารกวัตติศรัทธา คือ ความมั่นใจในกฎแห่งกรรม โดยมีความเข้าใจพื้นฐานมองเห็นเหตุผลว่าพฤติกรรม และผลของมันต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552 : 774) ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่ผู้สอนหรือผู้เกี่ยวข้องต้องหมั่นเติม หมั่นรด หมั่นตอกย้ำ ขยายความได้ว่า **หมั่นเติม** คือ การให้

ความรู้การน้อมนำสอนของพระพุทธเจ้ามาแสดงให้เห็นถึงความสำคัญและจุดหมายของการเกิดมาเป็นมนุษย์ คือ มาเพื่อสร้างมิใช่ทำลาย มาเพื่อละมิใช่มาเพื่อเอา **หมั่นรด** คือ การให้ความเชื่อมั่น การให้กำลังใจ เพื่อแสดงให้เห็นว่าการรักษาศีล 5 มิใช่เรื่องที่ไกลเกินเอื้อมสามารถเริ่มต้นได้ทุกวันทุกเวลา **หมั่นต่อกย้ำ** คือ การย้ำจุดหมายของชีวิต การเข้าถึงความสันติสุขและการ จะไปถึงจุดนั้นได้ต้องฝึกตนที่จะระงับการเบียดเบียนทั้งหลายทั้งปวง สร้างบรรยากาศห้องเรียนบ่มเพาะอริย คือ ผู้ที่ตั้งใจจะพัฒนาตนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์มีใจสูงด้วยการรักษาศีล 5

บันไดขั้นที่ 2 เรียนรู้เป็นผู้ให้ : แม่ศีล 5 จะเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้สังคมมีความสุขสงบและมีสันติภาพ แต่ยังไม่เพียงพอที่จะสานพลังสันติภาพ เปรียบไปเหมือนโอเอซิสในทะเลทรายที่ไร้น้ำ การเป็นผู้ให้จะเป็นเครื่องชูใจ เต็มใจ ให้กับทั้งผู้ให้และผู้รับ การให้ในที่นี้มิใช่แต่เพียงการรู้จักสละทรัพย์ภายนอกแต่เพียงเท่านั้น แต่ต้องเรียนรู้ที่จะให้วาทะที่อ่อนหวาน สุภาพ ซึ่งจะเป็นตัวชี้ให้เห็นถึงการให้ความเคารพผู้อื่น นอกจากนี้ยังต้องเรียนรู้ที่จะให้การกระทำของตนเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น คือ การรู้จักบำเพ็ญประโยชน์ และให้ประการสุดท้าย คือ การวางตัวเสมอบุคคล คือ การให้ความเป็นกันเอง การเป็นญาติมิตร ที่กล่าวมานี้ รวมอยู่ในหลักสังคหวัตถุ 4 อันเป็นหลักสากลที่เป็นพื้นฐานของการประพฤติปฏิบัติที่ทำให้สังคมมนุษย์อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข เป็นหลักการของการครองใจคน หลักยึดเหนี่ยวใจกันไว้ วิธีทำให้คนรัก และยังถือว่าเป็นหลักสังคหสังเคราะห์ ประสานใจและเหนี่ยวรั้งใจสมาชิกในสังคมมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สามารถอยู่กันด้วยความรักความปรารถนาดีต่อกัน บุญยวิทย์ ศิริรัตน์ (2559 : 4) ความสำคัญของสังคหวัตถุ 4 ที่ส่งผลต่อการสร้างสันติภาพและทำให้สังคมเกิดสันติสุขนั้นมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับหัตถกอุบาสก ชาวเมืองอาฬวี ซึ่งเป็นบุคคลที่มีบารวมมากและเป็นที่รักของทุกคนเนื่องจากหัตถกอุบาสกเป็นผู้ที่สังเคราะห์ผู้อื่นด้วยหลักสังคหวัตถุ 4 (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย : เล่ม 23 ข้อ 24 หน้า 267) ซึ่งสามารถนำมาถอดบทเรียนในการสอน คือ **การปลูกฝังการเสียสละแบ่งปัน** ซึ่งต้องพิจารณาผู้รับว่าเขาต้องการสิ่งที่ให้หรือไม่ สิ่งนั้นเป็นประโยชน์ต่อเขาหรือไม่ กล่าวคือ การให้ที่ใช้ปัญญามิใช่สักแต่ให้ **การปลูกฝังเรื่องของการใช้วาจา** คือ การสร้างวัฒนธรรมแห่งการใช้วาจาที่อ่อนหวาน สุภาพ ให้เกียรติ เป็นประโยชน์ ไม่มุ่งร้ายทำลายผู้อื่นด้วยวาจา (แม้จะสุภาพ) และต้องพิจารณาว่าขณะนั้นผู้ฟังมีจิตปรารถนาที่จะฟังหรือไม่ **การปลูกฝังด้วยการทำประโยชน์** คือ การไม่อยู่นิ่งเฉย ช่วยเหลือกิจการงานที่อยู่ตรงหน้าด้วยความเอื้อเฟื้อ ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถฝึกฝนและเติมเต็มให้เกิดขึ้นได้ในห้องเรียนแห่งสันติ **การปลูกฝังการไม่ถือตนข่มท่าน** คือ การสร้างบรรยากาศในห้องเรียนที่มีแต่คำว่าเรา

ไม่มีเขา นั่นคือ การให้ความเสมอภาคกัน ทำให้นึกถึงในอดีตการเรียนที่วัดนับว่าเป็นภูมิปัญญาอันยิ่งยวดของบรรพบุรุษ ในการอยู่ร่วมกันด้วยแบ้าหลอมเดียวกัน คือ เป็นเด็กวัด และทำให้เกิดการเรียนรู้จักสัมพันธ์ภาพที่บริสุทธิ์ ประเด็นสำคัญคือ ผู้สอนต้องไม่สร้างความรู้สึกละแฉงเฉพาะผู้เรียนที่จะมีประโยชน์ให้ตนและให้ความเป็นธรรมกับทุกคน สิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวสะท้อนให้ผู้เรียนได้ซึมซับและเชื่อมั่น มีพลังในการทำมาติร่วมกัน

บันไดขั้นที่ 3 เรียนรู้ลมหายใจแห่งความรัก : คือ รู้จักตนเอง รักตนเองเพื่อแบ่งปันรักให้ผู้อื่น ทั้งนี้การจะสอนให้รู้จักตนเองได้นั้น ในทางพระพุทธศาสนามีเครื่องมือหนึ่งที่เรียกว่า **วิปัสสนากาวนา** เป็นเรื่องของการเรียนรู้โลกด้านใน เป็นการขัดเกลาและฝึกจิตของตนให้ยิ่งเป็นการดับเครื่องจักรทางจิตใจ ที่มีความวุ่นวาย ความรุ่มร้อน การพาดิจของตนเข้าถึงความสงบเย็น สำหรับการศึกษาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีการส่งเสริมให้ผู้เรียนก่อนจบการศึกษาต้องผ่านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในระดับปริญญาโท 30 วัน ปริญญาเอก 45 วัน นับว่าเป็นคุณูปการแก่ผู้เรียนเป็นอย่างยิ่งที่เอื้อให้การศึกษาที่นั่นไม่หลงทิศหลงทาง ทำการศึกษาให้สมบูรณ์ แต่อย่างไรก็ตามการฝึกกาวนานี้สามารถทำให้เป็นวัฒนธรรมในห้องเรียนได้ โดยการแบ่งปันห้วงเวลาบางขณะให้ผู้เรียนรู้จักฝึกควบคุมจิตของตนให้จดจ่ออยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในทางพระพุทธศาสนาใช้ลมหายใจเป็นเครื่องมือสำคัญ เพราะไม่ต้องซื้อหาและฝึกได้ทุกที่ทุกเวลา การหายใจนั้นเป็นเรื่องสำคัญ เพราะสังคมทุกวันนี้ที่วุ่นวายเป็นเพราะเราต่างก็พ่นลมหายใจแห่งความเร่าร้อน ลมหายใจแห่งการเห็นแก่ตัว การฝึกลมหายใจให้มีความสุข จะช่วยประคองให้ลมหายใจของสังคมและโลกใบนี้น่าอยู่ขึ้น เมื่อลมหายใจเป็นลมหายใจที่เย็น ย่อมจะพาใจไปสู่ความเย็นและอยากแบ่งปันความเย็นนั้นให้กับผู้อื่น **การสวดมนต์กาวนา** ก็เป็นหนทางหนึ่งที่น่าไปสู่การทำจิตให้จ่อกับบทสวด ขณะสวดกำหนดการเปล่งเสียง การพิจารณาตามธรรมแห่งคำสวดนั้นและการแผ่เมตตา หลังปฏิบัติหรือสวดมนต์กาวนา เป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้จิตเรียนรู้ที่จะแบ่งปันสิ่งที่ดีงามเป็นกุศลให้กับผู้อื่น เป็นตามหลักโอวาทปาฏิโมกข์ คือ การชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว เป็นการเปลี่ยนถ่ายหรือ Transform จิตของคนเรื่องนี้ได้รับการยืนยันจากการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ที่น่าเชื่อถือ ดร. มาซารุ อิโมโต เป็นแพทย์แผนใหม่ชาวญี่ปุ่นที่ได้ทำการวิจัยศึกษาเกี่ยวกับผลึกของน้ำ และได้เขียนหนังสือจากงานวิจัยชื่อ Hidden Messages in Water ค้นพบว่า จิตของมนุษย์และสภาพแวดล้อมรอบตัวนั้นมีผลต่อการก่อตัวของผลึกน้ำ เนื่องจากการที่มนุษย์มีส่วนประกอบของน้ำมากกว่า 70 เปอร์เซ็นต์ โดยเขาใช้กล้องจุลทรรศน์ที่มีกำลังขยายสูงความไวสูงถ่ายภาพในอุณหภูมิต่ำโดยเขาใช้กล้องจุลทรรศน์ที่มีกำลังขยายสูงความไวสูงถ่ายภาพในอุณหภูมิต่ำ และเก็บน้ำที่มาจาก

แหล่งต่างๆ และทดลองด้วยขั้นตอนที่ละเอียดได้อย่างน่าอัศจรรย์ นอกจากเปรียบเทียบคุณภาพของน้ำในที่ต่างๆ แล้ว เขาพบว่า น้ำที่ได้จากการสวดมนต์ หรือน้ำมนต์มีผลึกที่สวยงามที่สุด นอกจากนี้ น้ำที่ได้รับการเขียนข้อความหรือบอกกล่าวด้วยคำที่ชื่นชมไพเราะ มีความสวยงามกว่าน้ำที่ถูกเขียนข้อความเชิงลบหรือรุนแรง (Myamoto Dewey – Reiko, 2013 : ออนไลน์) จะเห็นว่าจิตของมนุษย์นั้นนอกจากจะมีอิทธิพลต่อร่างกายตัวเองแล้ว ยังสามารถมีอิทธิพลต่อสภาพแวดล้อม และผู้ที่อยู่รอบข้างด้วย ถ้าฝึกคิดในสิ่งที่ดีและทำความดีต่อผู้ที่อยู่รอบข้างจะรู้สึกด้วยเช่นกัน และจะทำให้สามารถใช้ชีวิตอยู่ในโลกได้อย่างมีความสุข ดังนั้น ผู้สอนควรให้ความสำคัญกับพัฒนาด้านนี้เพื่อสร้างวัฒนธรรมห้องเรียนแห่งความรัก

บันไดขั้นที่ 4 ปรับเปลี่ยนการใช้ชีวิตที่พอเพียง : เมื่อการเรียนรู้ได้สร้างความเข้าใจสะท้อนกระจกให้กับผู้เรียน บันไดขั้นนี้เป็นการฝึกอีกด้านหนึ่ง คือ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ซึ่งมีพื้นฐานของการเข้าใจโลก การมองเห็นโลกในความจริง จะทำให้เกิดจิตสำนึกของการนำไปสู่การเปลี่ยนพฤติกรรมให้เป็นผู้มีกายสะอาด ใจสะอาด วาจาสะอาด ประเด็นนี้ผู้วิจัยเสริมเรื่องของการปฏิบัติตนต่อสิ่งแวดล้อม การสำนึกคุณค่าของวัตถุสิ่งของ ทรรศนะสิน เครื่องใช้ต่างๆ ต้องฝึกให้ผู้เรียนเป็นคนที่ไม่ใส่ใจในการใช้ การดูแลรักษา และการรู้คุณค่าของสิ่งนั้น เพราะปัจจุบันนี้ทรัพยากรของโลกนับวันก็จะไม่เพียงพอ เพราะความต้องการที่ไม่สิ้นสุดของมนุษย์ การแสวงหาโดยไม่รู้จักความพอเพียง ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของผู้สอนและบุคลากรที่เกี่ยวข้องในการสร้างวัฒนธรรมแห่งความพอเพียง กล่าวคือ เริ่มต้นจากการรู้จักบริโภคของตน การบริโภคจนเกินพอดี สอดคล้องกับโอวาทปาฏิโมกข์ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด ซึ่งสิ่งเหล่านี้เริ่มต้นได้ จากการฝึกจิตสำนึกที่ห้องเรียน การฝึกบริโภคของที่มีอย่างคุ้มค่า เช่น การเติมน้ำให้หมดขวด หรือการนำภาชนะมาใส่น้ำไม่ต้องใช้ขวดน้ำพลาสติก โดยสิ้นเปลืองถ้าไม่จำเป็น การใช้กระดาษรีไซเคิล เป็นต้น การฝึกทำอะไรให้ซื่อตรง เช่น การรับประทานอาหารที่เคี้ยวละเอียด การบริโภคสิ่งที่เป็นประโยชน์ไม่ทำลายสุขภาพเพราะตามใจกิเลส การมีความซื่อสัตย์ในการศึกษาค้นคว้าเรียนรู้ ตระหนักเห็นค่าของความเพียรจากสิ่งไม่รู้ให้ได้รู้ มากกว่าจะเป็นผู้มั่งง่ายในทางวิชาการที่คอยคัดลอกงานหรือนำผลงานผู้อื่นมาเป็นของตน ประเด็นนี้ผู้เขียนให้ความสำคัญกับแหล่งศึกษา และตัวผู้สอนที่ต้องคอยย้ำเตือนในขณะเดียวกันก็ต้องให้ความเอาใจใส่เอื้อเพื่อให้ผู้เรียนเท่าที่กำลังความสามารถของตนพั่งมี ซึ่งสิ่งนี้จะทำให้ผู้สอนและผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และรับฟัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานะครูอาจารย์ต้องสร้างวัฒนธรรมแห่งการฟัง ฟังด้วยใจ ฟังด้วยความกรุณา ทำให้พื้นที่แห่งความกรุณาของทุกคนขยายพื้นที่ ทำให้ความคิดสร้างสรรค์ผลิบานในการเรียนรู้ได้อย่างสวยงามและภาคภูมิใจ

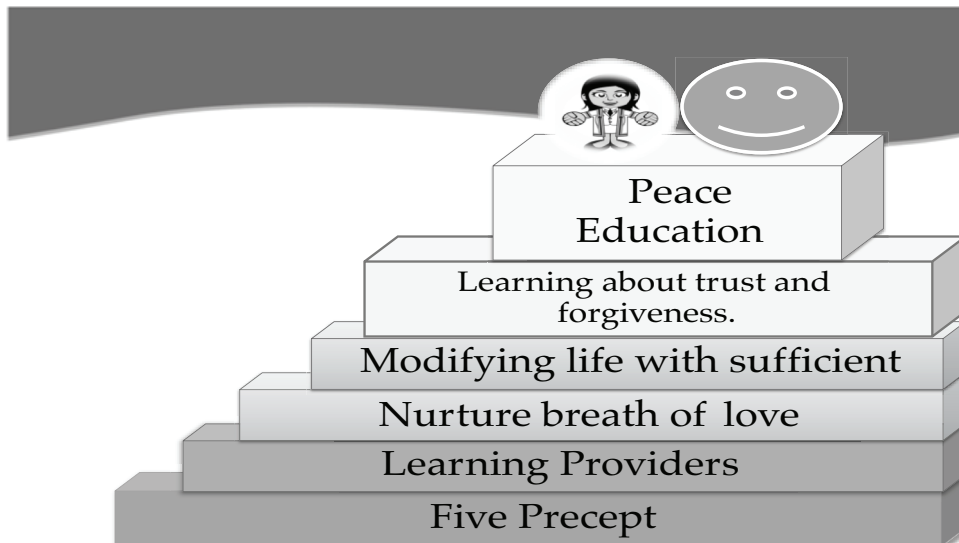
บันไดขั้นที่ 5 การรู้จักวางใจ เรียนรู้ให้อภัย : เมื่อพัฒนาเรียนรู้มาถึงขั้นสุดท้าย สิ่งที่สำคัญที่สุด คือการทำใจของตนให้เบา การรู้จักปล่อยวาง หรืออุเบกขาภาวนา ซึ่งเป็นหัวใจแห่งสันติภาพที่แท้จริง คือการเข้าถึงการให้อภัย การยอมรับว่าตนเองและผู้อื่นก็สามารถผิดพลาดได้ การให้อภัย และการให้ความรักปรารถนาต่อผู้อื่นโดยไม่ต้องคาดหวัง เพราะความหวังเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ การฝึกให้อยู่กับคนตรงหน้าในเวลาปัจจุบันเป็นเรื่องสำคัญ เพราะการที่คิดถึงตัวตนในอดีตของอีกฝ่ายจะทำให้เกิดเสียงแห่งอคติในใจ ไม่อยากทำดีด้วยเพราะเขา เคยทำร้ายหรือว่าร้าย ไม่อยากทำดีด้วยเพราะเขา. . . แต่หากฝึกทำความดีทำสิ่งที่เป็นกุศลและก่อให้เกิดประโยชน์ โดยไม่ต้องหวังสิ่งตอบแทนแม้แต่คำว่าตอบแทน คำนี้เป็นคำที่ผู้เขียนได้จากครูอาจารย์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. ที่เมตตาสั่งสอน คำนี้หากนำมาใช้ในการทำงานเราจะวางใจเป็นสุข การให้อภัยผู้อื่นไม่โกรธแค้นแม้เขาจะทำร้ายทั้งที่เราทำดีด้วย ปัญหาความขัดแย้งๆ ต่างๆ แม้จะมีก็ไม่ลุกลามเป็นกองเพลิงที่ทำลายความสัมพันธ์ แต่ในทางกลับกันคือ จะเป็นบันไดที่นำไปสู่เรียนรู้ได้เข้าถึงโลกแห่งสันติสุขที่สามารถสร้างได้ด้วยตนเอง มีตนเองเป็นที่พึ่งและนั่นจะเป็นสิ่งที่นำพาสันติภาพที่แท้จริงและมีความยั่งยืนมาสู่โลก สมดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า สันติเมว โส ลิกเขยย พิงศึกษาสันติ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย : เล่ม 6 ข้อ 343 หน้า 403) คือ การเรียนรู้พัฒนาให้เกิดสันติให้เกิดขึ้นภายในเอง การทำใจให้สงบได้อยู่เสมอ สละความชอบใจการยึดถือ ต่อสู้เพื่อที่จะเสียสละจากความยึดถือของตน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2538 : 29) สำหรับผู้เขียน การยึดถือความดีงามของตน เป็นเครื่องกีดขวางการเข้าถึงความสงบเพราะแม้ยึดว่าสิ่งนี้ดี เป็นคุณต่อสังคมประเทศชาติ การเสียสละสิ่งที่ยึดถือ ย่อมทำให้บุคคลนั้นสงบจากความเร่าร้อน มีสันติสุขเกิดขึ้นในใจ และนั่นจะเกื้อหนุนให้การทำความดีที่ปรารถนาแล้วนั้นมีพลังและมั่นคง สันติภาพจึงปรากฏขึ้นให้เห็น

สรุป

กฎทองทั้ง 5 นี้ ผู้เขียนได้ถอดมาจากประสบการณ์อย่างก้าวของการเรียนรู้และการมาเป็นผู้สอนที่หลักสูตรสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สิ่งทีพัฒนาธรรมทีถูกต่อกัยักกับผู้เรียนเสมอ คือ “สติ ขันติ และสันติ” ซึ่งเป็นวลีทองของหลักสูตรคำว่า สันตินับว่าเป็นจุดหมายที่จะส่งเสริมให้การศึกษาหรือผู้เรียนเข้าถึงความรู้ที่เป็นความจริงของชีวิต แต่อย่างไรก็ตามในขั้นตอนมรรคาแห่งการปฏิบัตินั้นจะไม่สามารถสัมฤทธิ์ผลได้เลย หากขาดสติหรือการรู้เท่าทันในสิ่งที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง และการมีขันติ คือ การรู้จักอดทนอดกลั้น

ซึ่งน่าจะแทรกซึมอยู่ในทุกองูของการฝึกฝนให้เข้าถึงสันติ หรือความสงบ ทั้งสติ และขันติ จะเป็นแรงเสริมให้แต่ละอย่างก้าวของการเรียนรู้สันติภายในสามารถขับเคลื่อนหรือเติบโตได้อย่างแข็งแรงและต้องอาศัยความเพียรที่จะมุ่งไปให้ถึง กล่าวคือ เพียรที่จะอดทน อดกลั้น ต่อสู้กับเสียงที่ไม่อยากได้ยิน สิ่งที่ไม่อยากเห็น รับรู้สัมผัส เพียรที่จะมีสติรู้ตัว รู้เท่าทันความรู้สึกตนเองใจตนขณะนั้นเป็นอย่างไร ซึ่งจะเป็นตัวจุดรั้งหรือเบรกความคิด การกระทำ คำพูด ที่จะทำร้ายผู้อื่น ทั้งสติ และขันติ เป็นเครื่องมือสำคัญที่ในแต่ละย่างก้าวบันไดสู่มรรคาแห่งสันติภาพทั้ง 5 ข้อพึงมี เป็นการเรียนรู้ที่ทำให้สันติภาพเกิดขึ้นได้ขึ้นทันที

และปัจจัยสำคัญที่มีสามารถขาดได้ คือ การมีกัลยาณมิตร ในการการศึกษาหมายถึง ครูอาจารย์ ผู้ที่ทำหน้าที่สั่งสอน ต้องเป็นกัลยาณมิตรที่เอื้อให้ผู้เรียนได้เข้าถึงการเรียนรู้ที่สามารถนำไปต่อยอดด้วยปัญญาของตน ทั้งนี้ เรื่องกัลยาณมิตรของผู้สอนเป็นเรื่องที่ผู้เขียนเห็นว่า มีรายละเอียดอีกมากจึงไม่ได้นำมาเสนอในที่นี้ แต่อย่างไรก็ตามผู้เขียนก็เชื่อว่า บทความนี้ น่าจะสามารถเป็นการแบ่งปันให้กับผู้อ่าน ทั้งนิสิต นักศึกษา อาจารย์หรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง หรือแม้กระทั่งพ่อแม่ สามารถปลูกต้นแห่งสันติสุขได้ในทุกที่ทุกสถาน ทุกสังคมและเมื่อทุกฝ่ายร่วม ทักทอเส้นทางแห่งการเรียนรู้นี้ เชื่อว่าสังคมย่อมเกิดสันติภาพได้อย่างแน่นอน

แผนภาพ 2 Golden rules of a learning peace

บรรณานุกรม

- ชั้นทอง วัฒนะประดิษฐ์. (2556). แนวคิดขั้นพื้นฐานในการจัดกระบวนการเรียนรู้วิถีพุทธ : กรณีศึกษาผู้จัดกระบวนการเรียนรู้วิถีพุทธ. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2538). การศึกษาเพื่อสันติภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 2. บริษัท สหธรรมิก จำกัด : กรุงเทพมหานคร.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. (2546). พิมพ์ครั้งที่ 10. บริษัท เอส. อาร์. พรีนติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด : กรุงเทพมหานคร).
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต).(2552). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ 15, บริษัท สหธรรมิก จำกัด : กรุงเทพมหานคร.
- พุทธทาสภิกขุ (อินทปญฺโญ). (2549). การศึกษาของโลก. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา และสถาบันบันลือธรรม.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.(2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วรรณุช ตุนทกิจ. ความหมายของการศึกษา. (2559). [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.km.skn.go.th>. (4 พ.ค.2559).